

Magdalena Czub

PIERWSZY ROK ŻYCIA DZIECKA

*entuzjaści
edukacji*

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

IBE

*entuzjaści
edukacji*

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Autor:

Magdalena Czub

Korekta językowa:

Irena Romulewicz

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych

ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa

tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

© Copyright by: *Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2014*

Broszura współfinansowana przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach projektu:
Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego.

Korekta, skład, druk:

Drukarnia TINTA, Z. Szymański

ul. Żwirki i Wigury 22, 13-200 Działdowo

www.drukarniatinta.pl

Egzemplarz bezpłatny

Publikacja została wydana na papierze ekologicznym.

Szanowni Państwo,

Każdy, kto miło wspomina okres dzieciństwa, wie, jak dobry i pełen harmonii był to czas. Dziecko nie wybiega daleko w przyszłość. Czerpie siłę, bezpieczeństwo, spokój, zaufanie z dni pełnych ciepła, bez troski i radości. Jest tak jednak tylko wtedy, gdy ma wokół siebie dorosłych, którzy potrafią zadbać o jego codzienne potrzeby. Dorosłych, którzy objaśniają skomplikowany świat jaki je otacza i którzy rozumieją, że dziecko nie zawsze wie to, co dla nich już jest oczywiste.

Człowiek na każdym etapie życia doświadcza zmian w różnych sferach swojego funkcjonowania a niemowlęstwo jest czasem, w którym zmiany rozwojowe są bardzo szybkie i duże. Dziecko rozwija się fizycznie, emocjonalnie, społecznie i poznawczo. Już w momencie przyjścia na świat wyposażone jest w niezbędne do przebiegu dalszego rozwoju mechanizmy i zdolności. To właśnie dzięki nim w ciągu pierwszego roku życia osiąga podstawowy poziom możliwości samodzielnego funkcjonowania i zaspokajania swoich potrzeb. Ciało dziecka rozwija się – gwałtownie rośnie i zwiększa wagę; pod koniec pierwszego roku nie tylko siedzi samodzielnie, ale również stawia pierwsze kroki; chwyta przedmioty i manipuluje nimi; zaczyna samodzielnie jeść; rozumie mowę i zaczyna jej używać.

Te osiągnięcia nie mogłyby się dokonać bez pomocy osób dorosłych zaspakajających jego potrzeby i wprowadzających w samodzielność. Wymaga to wrażliwości w odczytywaniu i interpretacji potrzeb niemowlęcia, gotowości do odpowiadania na nie i zdolności do nawiązania więzi z dzieckiem. Niemowlę wyposażone jest w wiele mechanizmów służących sygnalizowaniu zarówno samych potrzeb jak i tego, czy sposób ich zaspokajania jest właściwy. Rolą rodzica i innych bliskich dorosłych jest rozpoznawanie sygnałów, które wysyła dziecko i odpowiednie reagowanie na nie. To pozwala dziecku dobrze się rozwijać.

Pierwszy rok życia to podstawa, na której opiera się dalszy rozwój. Ten pierwszy związek z mamą lub inną osobą, która ją zastępuje, bardzo silnie wpływa na to, jakim człowiekiem będzie w przyszłości dziecko – na ile będzie samodzielne, jaki będzie miało stosunek do świata i innych ludzi, jaki będzie miało stosunek do siebie samego, a także jak będzie radziło sobie w różnych sytuacjach.

NARODZINY

Pierwszym znaczącym wydarzeniem w życiu dziecka są narodziny. Jest to moment jego pierwszego kontaktu ze światem zewnętrznym i pierwsza okazja do nawiązania relacji z mamą. Wiąże się to z silnym stresem u obojga.

W prawidłowym przebiegu ciąży zespolenie z organizmem matki umożliwia automatyczne zaspokajanie wszystkich potrzeb dziecka oraz zapewnia mu poczucie bezpieczeństwa i jedności ze światem zewnętrznym. Narodziny całkowicie zmieniają warunki życia dziecka. Zmuszają je do kontaktu z czynnikami mogącymi stanowić zagrożenie dla jego rozwoju, takimi jak przejście przez kanał rodny, światło czy temperatura. Równocześnie dają szansę na dalszy rozwój, który w warunkach wewnątrzmacicznych byłby już niemożliwy. Są również szansą na nawiązanie relacji z opiekunem.

Stres, który przeżywa dziecko podczas porodu, może odgrywać pozytywną rolę w jego dalszym przystosowaniu do warunków zewnętrznych oraz ułatwiać nawiązywanie kontaktu z matką. Hormony wydzielające się pod wpływem stresu porodowego zwalniają rytm oddychania dziecka i spowalniają niektóre jego ruchy, co pozwala na mniejsze zużycie tlenu i energii podczas skurczów porodowych. Hormony te utrzymują się na podwyższonym poziomie jeszcze około pół godziny po przyjściu na świat. Dzięki temu ilość tlenu we krwi nie spada w sposób niebezpieczny, dziecko szybciej bierze pierwszy oddech i szybciej wyrównuje się poziom tlenu w jego organizmie po porodzie. Zmniejsza to niebezpieczeństwo pojawienia się problemów z oddychaniem. Utrzymujące się „hormony porodowe” sprawiają, że przemiana materii noworodka jest przyspieszona, co pomaga w utrzymaniu odpowiedniej temperatury ciała i jest źródłem energii. Hormony te pobudzają również układ nerwowy i mózg dziecka.

Dzięki działaniu „hormonów porodowych” noworodek jest bardziej aktywny, a to sprzyja pierwszym kontaktom z mamą, co jest początkiem budowania więzi pomiędzy mamą a dzieckiem. Zaraz po porodzie noworodek jest gotowy do pierwszego karmienia. Przystawienie dziecka do piersi umożliwia wzajemne poznanie zapachów, dotyku, nawiązanie kontaktu wzrokowego. To bardzo ważny moment dla obojga. Noworodek uspokaja się, stres wywołany opuszczeniem ciepłego, ciemnego i cichego wnętrza mamy oraz znalezieniem się w zimnym i jasno oświetlonym pomieszczeniu łagodzi się przez kontakt z ciałem mamy. Ciepło jej ciała, bicie serca a także znajomy głos mamy są ukojeniem po ciężkim okresie narodzin. To pierwsza okazja do poznania się w tych nowych okolicznościach i początek kontaktu, który będzie wspierał rozwój dziecka.

Narodziny dziecka są nie tylko wydarzeniem fizjologicznym (stresem), ale również bardzo ważnym wydarzeniem w życiu matki i ojca. Jego indywidualne znaczenie dla rodziców i ich otoczenia wywiera silny wpływ na dalszy rozwój dziecka. To, czy dziecko było oczekiwane, czy ciąża wiązała się z jakimiś zagrożeniami, jaką dziecko ma płeć, wzajemne relacje pomiędzy partnerami (lub nieobecność partnera), nastawienie najbliższej rodziny do mającego się pojawić nowego jej członka – to wszystko czynniki, które już przed porodem mają wpływ na rozwój dziecka, modyfikują przebieg narodzin i wpływają na dalszy rozwój związku pomiędzy mamą a noworodkiem.

ZMYSŁY NOWORODKA

Dawno już porzucono pogląd, że noworodek jest „czystą tablicą”, istotą całkowicie nieporadną i nie mającą wpływu na to, co się z nim dzieje. Dzisiaj wiemy, że w momencie przyjścia na świat dziecko wyposażone jest w wiele mechanizmów umożliwiających mu nie tylko przeżycie i dalszy rozwój, ale również nawiązywanie relacji z innymi ludźmi. Możliwości percepcyjne noworodka są oczywiście znacznie mniejsze niż człowieka dorosłego. Stwierdzono jednak, że wszystkie jego zmysły już w momencie narodzin działają w mniejszym lub większym zakresie. W ciągu pierwszych trzech miesięcy życia podlegają gwałtownemu rozwojowi i pod koniec okresu noworodkowego funkcjonują w sposób zbliżony do zmysłów dorosłego.

Wzrok

Początkowo możliwości wizualne dziecka są ograniczone, jednakże kieruje ono wzrok na wybrane obiekty i wykazuje w tym zakresie określone preferencje. Od samego początku noworodek wybiera obiekty, które mają jakiś wzór, woli patrzeć na przedmioty trójwymiarowe, symetryczne, mające wyraźne kontury i ruszające się. W chwilach gdy nie śpi, a światło nie jest zbyt ostre, noworodek otwiera oczy i przeszukuje wzrokiem otoczenie, zatrzymując go gdy trafi na krawędź. Już w tych pierwszych spojrzeniach można znaleźć różnice indywidualne pomiędzy wybieranymi przez poszczególne dzieci wzorami i przedmiotami. Dla wszystkich jednakże obiektem budzącym największe zainteresowanie jest ludzka twarz, która zawiera wszystkie, wymienione wyżej, cechy atrakcyjne dla wzroku noworodka. Wiele eksperymentów wykazało, że dziecko już po urodzeniu jest skłonne do wybierania spośród wielu obiektów właśnie twarzy drugiego człowieka, śledzenia jej i skupiania na niej wzroku. Początkowo dziecko ma zdolność do skupiania wzroku na przedmiotach znajdujących się w odległości ok. 20 cm. To bardzo ważne dla nawiązania kontaktu z mamą, której twarz w momencie karmienia znajduje się w takiej właśnie odległości od twarzy dziecka. Dlatego nawet jeśli maluch nie może być karmiony piersią, należy wziąć go na ręce i karmić z butelki w takim samym ułożeniu jak przy karmieniu naturalnym. Umożliwia mu to widzenie twarzy mamy i nawiązywanie z nią kontaktu. Już po kilku tygodniach, pod koniec okresu noworodkowego dziecko zaczyna rozróżniać twarze różnych osób.

Słuch

Słuch noworodka jest rozwinięty na podobnym poziomie jak wzrok. Jest on zdolny do wyszukiwania i wychwytywania różnych dźwięków i ze szczególną uwagą reaguje na głos ludzki. Spośród różnych głosów dziecko wybiera głosy dorosłych kobiet, a szczególnie intensywnie skupia

się na głosie matki, który od samego początku potrafi rozpoznać spośród innych. Dziecko uczy się rozpoznawać głos matki, a nawet konkretne dźwięki czy słowa wypowiedane przez nią, jeszcze w okresie prenatalnym. Kilkudniowy noworodek silnie reaguje na historie czytane przez mamę na głos w czasie ciąży i melodie, których wówczas słuchała oraz wyróżnia je spośród innych, z którymi nie miał kontaktu przed narodzeniem. Preferuje również język, w którym mówi mama. Szybko odkrywa, iż sam może być źródłem dźwięków. Siła, długość i sposób ssania noworodka są między innymi wyznaczone przez jego upodobania dotyczące rodzaju dźwięków towarzyszących tej czynności.

Dotyk

Dotyk stanowi bardzo ważny element w rozwoju noworodka. Jest dla niego źródłem poznawania świata i pierwszej nauki. Sprawia, że jego układ nerwowy dobrze się rozwija. W skórze znajdują się receptory przekazujące ważne informacje dla rozwijającego się mózgu malucha. Dziecko, które nie będzie dotykane, może cierpieć z powodu dysfunkcji organizmu. Kiedy dotykamy dziecko, przytulamy, głaszczemy je, receptory przekazują tę informację do układu nerwowego. Pod wpływem dotyku w mózgu dziecka uwalnia się oksycytyna i endorfiny. Oksycytyna pozwala na budowanie więzi z matką, a endorfiny zapewniają dobre samopoczucie, łagodząc również ból porodu. Kiedy ojciec trzyma dziecko po porodzie na rękach, również jego poziom oksycytyny rośnie pomagając w budowaniu więzi między nim a nowonarodzonym dzieckiem. Późniejszy okres nie jest już tak dobry dla zaistnienia „chemii” przywiązania.

Wczesny dotyk prowadzi do wzmocnienia systemu odpornościowego dziecka, sprawia, że dziecko lepiej przybiera na wadze, a także pozwala łagodzić skutki stresu. Kiedy noworodek jest pozbawiony dotyku, w jego organizmie uruchamia się reakcja stresu z całą jej konsekwencją w postaci zwiększonej produkcji adrenaliny i kortyzolu – hormonów uwalnianych w stresie. Deficyt w zakresie dotyku dziecko zwykle próbuje „nadrobić” przez autostymulację wykorzystując bujanie się, uderzanie czy gryzienie. Jednak te kompensacje nie wystarczą dla prawidłowego rozwoju. Badacze prowadzili serię badań, w których udowodnili, że na skutek braku fizycznego kontaktu w każdej komórce dochodzi do upośledzenia mechanizmu związanego z przekazem informacji pobudzających do wzrostu, w wyniku czego organizm jest jakby w uśpieniu. I odwrotnie, jeśli głaszczemy dziecko, cały proces wzrostu zostaje wznowiony. Udowodniono, że dzieci urodzone przedwcześnie lepiej przybierają na wadze i lepiej dojrzewają, jeśli są często i długo przytulane przez matki.

Inne zmysły

Wszystkie pozostałe zmysły, takie jak smak i węch, w momencie narodzin są rozwinięte na poziomie pozwalającym na podstawowe różnicowanie napływających bodźców. Noworodek od samego początku potrafi więc reagować na wiele wrażeń zmysłowych, organizować je na podstawowym poziomie i reagować zgodnie z indywidualnymi upodobaniami. Warto pamiętać, że wszystkie zmysły noworodka są nastawione na bliskość z drugim człowiekiem i dziecko zachowuje się tak, aby mieć jak największy kontakt z innymi ludźmi. Te wrodzone możliwości malutkiego człowieka pokazują jak ważne jest dla jego rozwoju bycie z ludźmi. Aby noworodek rozwijał się prawidłowo, nie wystarczy zaspokojenie jego głodu czy zadbanie o to, aby miał ciepło. Konieczne jest jak najczęstsze kontaktowanie się z nim – branie na ręce, aby widział mamę, mówienie do niego, aby słyszał głos znany mu od początku życia płodowego, przytulanie i dotykanie, aby czuł, że jest chciany i kochany.

Zmysł	Możliwości zmysłowe niemowlęcia
Wzrok	<ul style="list-style-type: none">■ zdolność do długotrwałego skupienia wzroku, od kilku godzin po urodzeniu; w 4-5 tygodniu życia osiąga zdolność skupiania wzroku podobną do dorosłego■ zdolność do ograniczonego wodzenia wzrokiem za przedmiotem od 2 tygodnia; zdolność wodzenia podobna dorosłemu ok. 3-4 miesiąca życia■ preferencja twarzy ludzkiej od momentu narodzin; po kilku tygodniach zdolność do rozróżniania twarzy poszczególnych osób■ reakcja wzmożonej czujności na ruch, jaskrawość i głębię przedmiotów od pierwszych dni życia■ zdolność do przyzwyczajania się do powtarzających się bodźców (dziecko reaguje coraz słabiej lub przestaje reagować w ogóle na wielokrotnie powtarzające się bodźce)
Słuch	<ul style="list-style-type: none">■ rozpoznawanie głosu matki od momentu narodzin■ zdolność do lokalizacji źródła dźwięku od pierwszych godzin życia■ różnicowanie i preferencja dźwięków mowy ludzkiej■ zdolność do produkowania dźwięków (np. ssanie)
Dotyk	<ul style="list-style-type: none">■ wrażliwość na dotyk i nacisk już w okresie płodowym■ zróżnicowana wrażliwość na dotyk w zależności od części ciała; szczególna wrażliwość okolicy ust – drażnienie wywołuje odruch poszukiwania i ssania■ odbiór bodźców dotykowych od najwcześniejszych minut po urodzeniu■ dotyk jako stymulacja rozwoju
Smak	<ul style="list-style-type: none">■ zdolność do rozróżniania smaków i preferencje smakowe
Węch	<ul style="list-style-type: none">■ preferencje zapachowe; reakcje ruchowe na zapachy (np. odwracanie się od nieprzyjemnych zapachów);■ rozpoznawanie zapachów (np. matki, mleka matki);
Równowaga	<ul style="list-style-type: none">■ reakcja na zmianę położenia ciała;■ pobudzenie lub uspokojenie w zależności od pozycji ciała

ZDOLNOŚĆ NOWORODKA DO KONTAKTOWANIA SIĘ Z LUDŹMI

Przychodząc na świat, dziecko nie tylko jest zdolne do odbierania bodźców ze świata zewnętrznego, ale również wyposażone jest w odruchy i systemy sygnalizacji społecznej, umożliwiające mu aktywne poszukiwanie stymulacji i bliskości opiekunów. Człowiek przychodzący na świat, wyposażony jest w reakcje, które nie tylko pozwalają mu wpływać na zaspokojenie swoich potrzeb fizjologicznych (jak np. krzyk sygnalizujący głód), ale również inicjować kontakty z innymi ludźmi i wpływać

znacząco na tworzenie więzi z mamą, tatą i innymi opiekunami. Wyposażenie percepcyjne i odruchowe noworodka nastawione jest na świat ludzi, którzy są niezbędnymi dla rozwoju dziecka.

Płacz i krzyk

Płacz i krzyk to język noworodka. To za pomocą płaczu woła swoich rodziców, aby podeszli i sygnalizuje aktualne potrzeby. Płacz nowonarodzonego dziecka ma wiele barw i tonów. Inaczej dziecko płacze, kiedy jest głodne, a inaczej kiedy odczuwa dyskomfort z powodu brudnej pieluszki i jeszcze inaczej, kiedy chce się przytulić do mamy i popatrzeć na nią. Kiedy jest chore i domaga się pomocy, jego płacz także jest inny. Aby porozumiewać się w języku noworodka, trzeba najpierw ten język poznać, czyli z uwagą słuchać i „dopasowywać” rodzaj płaczu do sytuacji.

W pierwszym okresie życia dziecko dysponuje trzema rodzajami krzyku. Pierwszy z nich pojawia się, gdy dziecko jest głodne i w ten sposób domaga się karmienia. Drugi słychać, kiedy coś wywoła złość u malucha. A trzeci wówczas, gdy noworodek odczuwa ból. Każdy z tych rodzajów krzyku informuje otoczenia o tym, jak dziecko w danej chwili się czuje, i pomaga dorosłemu zaspokoić jego potrzeby. Z czasem, poznając coraz lepiej swoje dziecko i słuchając uważnie tego, co ono „mówi”, mama wie, czy maluch jest głodny, czy też potrzebuje bliskości i przytulenia.

Krzyk noworodka wywołują bardzo rozmaite czynniki, takie jak temperatura (gdy jest mu zbyt zimno lub zbyt ciepło), ubranie lub jego brak (dziecko już od początku może lubić dotyk jednych ubrań bardziej od innych), bodźce trzewiowe (związane z głodem i przemianą materii) czy dźwięki. Nawet jeśli w danym momencie trudno rozpoznać powód, dla którego noworodek krzyczy, krzyk zawsze mówi nam, że dziecko potrzebuje pomocy i bliskości mamy. Często, gdy dziecku jest źle, pomaga mu po prostu kontakt fizyczny z mamą (lub innym człowiekiem). Już od piątego tygodnia życia wzięcie dziecka na ręce, mówienie do niego, głaskanie i kołysanie w ramionach znacznie skuteczniej hamuje krzyk i koi dyskomfort malucha niż same bodźce fizyczne, takie jak jedzenie, zmiana pieluchy czy ciepło.

Zdrowy noworodek używa całej tonacji płaczu – od lekkiego niezadowolenia po krzyk w sytuacji dużego dyskomfortu. Uspokojenie jest również możliwe jako reakcja na całą gamę bodźców. Nie tylko ssanie uspokaja. Kiedy noworodek płacze, można go zawołać, dotknąć, wziąć na ręce i wreszcie pozwolić mu ssać. Głos i dotyk są dla dziecka tak samo kojące jak ssanie.

Uśmiech

Kolejnym, niezwykle istotnym z punktu widzenia tworzenia się więzi pomiędzy dzieckiem a otoczeniem, elementem wrodzonego wyposażenia noworodka jest reakcja uśmiechu. Uśmiech dziecka wpływa motywująco i nagradzająco na rodzica, który żywiej reaguje na nie i przedłuża kontakt prowadzący do nawiązywania i umacniania relacji pomiędzy nimi.

Uśmiech należy do wrodzonych reakcji społecznych i pojawia się wkrótce po narodzinach. Uśmiech dziecka rozwija się i przechodzi przez kolejne fazy. W pierwszych pięciu tygodniach życia trwa faza uśmiechu spontanicznego i odruchowego, podczas której pojawia się on jako reakcja przelotna i niepełna, wywołana różnorodnymi bodźcami. W pierwszych trzech tygodniach jest ona na tyle uboga, że nie wpływa znacząco na reakcję otoczenia. W czwartym i piątym tygodniu życia uśmiech zaczyna pełnić swoją społeczną rolę, tzn. zaczyna służyć do kontaktowania się z innymi osobami. W tym okresie uśmiech niemowlęcia wywoływany jest głównie przez ludzką twarz i głos. Trwa on około dziesięciu tygodni, kiedy to przechodzi w fazę selektywnego uśmiechu społecznego, podczas której widok znajomej twarzy wywołuje szybszy i bardziej pełny uśmiech niż widok innych, mniej znanych osób. Nadal jednak twarze obcych (a nawet maski imitujące twarz) wywołują uśmiech dziecka. Trwa to do około szóstego miesiąca życia. Ostatnią fazą rozwoju uśmiechu jest faza, w której osoby znajome traktowane są w sposób odmienny od obcych, a rodzaj i siła uśmiechu są zróżnicowane w zależności od wielu czynników. W tym okresie dziecko szczególnie szybko odpowiada uśmiechem na słowa, miny i dotyk bliskich osób.

Odruchy

Pierwszym odruchem, pojawiającym się niemalże natychmiast po urodzeniu, jest **ssanie**. Noworodek porusza głowę, jakby w poszukiwaniu piersi. Kiedy bodziec dotykowy dociera w okolice ust, dziecko odwraca głowę w jego stronę, otwiera usta a gdy sutek znajdzie się w ich wnętrzu, wywołuje odruch ssania i połykania. Odruchy te sprzyjają natychmiastowemu nawiązywaniu kontaktu z matką. Już po kilku pierwszych karmieniach dziecko ułożone w odpowiedniej pozycji, w kontakcie z ciałem matki, otwiera usta, poszukuje sutka i przysuwa wolną rękę do piersi matki.

Donoszone, zdrowe dziecko nie powinno mieć żadnych kłopotów ze ssaniem. Jest to mechanizm odruchowy, który pojawia się już w okresie życia płodowego między 24 a 28 tygodniem ciąży. Po porodzie należy jak najwcześniej przystawiać dziecko do piersi. Najlepszy okres dla uruchomienia tego odruchu jest od godziny do kilku godzin po porodzie. Odruch ten jest wspomagany przez odruch poszukiwania.

Kolejnym, ważnym z punktu widzenia rozwoju, jest **odruch chwytny**, który pojawia się już w okresie życia prenatalnego. Kiedy chwytamy dziecko za rękę, ono zaciska palce na naszej dłoni. Ta prosta reakcja odruchowa zmieni się między 4 a 6 miesiącem życia dziecka w chwyt, który umożliwia np. trzymanie zabawki w ręce. Wcześniej dziecko porusza kciukiem i potrafi zmieniać jego położenie, chowa i wyjmuje kciuk z dłoni, przenosi go z położenia środkowego do bocznego, otwiera i zamyka ręce. Te zachowania służą specjalizacji rąk. Pozwolą w przyszłości rozwinąć małą motorykę rąk: chwycić zabawkę, kredkę, długopis. Dlatego warto zapewnić noworodkowi jak największą swobodę ruchów rąk.

Odruch chwytny służy także do chwytania matki i daje szansę na komunikację z nią – „chwytam i prowadzę tam, gdzie chcę, chwytam i pokazuję to, co chcę”. Gest wskazywania rozwinie się właśnie na bazie odruchu chwytanego. Wskazywanie, chwyt matki za rękę i prowadzenie w dane miejsce są jedną z pierwszych form komunikacji: „chodź ze mną, daj mi to”.

U noworodka możemy zaobserwować również **odruch przywierania** (tzw. odruch Moro), czyli chwytanie opiekuna i silne przytulenie do niego. Dziecko potrafi przytrzymać się z siłą umożliwiającą utrzymanie ciężaru własnego ciała. W sytuacjach, gdy dziecko znajduje się blisko opiekuna (np. jest trzymane na rękach) i zaistnieje zagrożenie upadkiem, jego dłonie chwytają dorosłego, ręce zginają się i przywiera ono do opiekuna. Takie odruchowe zachowania sprzyjają nawiązywaniu więzi z rodzicem i wywołują u dorosłego reakcje opiekuńcze, dziecku natomiast pozwalają nauczyć się radzenia sobie z trudnymi sytuacjami przestrachu. Przywieranie do opiekuna jest równie ważnym komunikatem dla małego dziecka, jak ssanie dowodzące obecności matki. Sprawia, że noworodek może poczuć swoje ciało, daje szansę na czucie swojego położenia.

ZWIĄZEK Z MAMĄ

– PODSTAWA ROZWOJU EMOCJONALNEGO DZIECKA

Dziecko, aby przeżyć i dobrze się rozwijać, koniecznie potrzebuje kontaktu z innymi ludźmi, którzy pomagają mu w tym, aby stać się dojrzałym i samodzielnym człowiekiem. Bezpośrednio po przyjściu na świat noworodek jest całkowicie zależny od otoczenia i osób, które sprawują nad nim opiekę. Aby stać się osobą samodzielną i zdolną do życia w społeczeństwie, musi nauczyć się rozpoznawać i zaspokajać swoje potrzeby. Takie przejście od uzależnienia do samodzielności możliwe jest jedynie za pośrednictwem rodziców (lub opiekunów zastępczych), którzy nawiązując bliską więź z niemowlęciem i zaspokajając jego potrzeby, otwierają mu drogę do dojrzałości.

Aby rozwój dziecka mógł przebiegać prawidłowo – zarówno pod względem fizycznym, jak i psychicznym – musi ono znaleźć się w otoczeniu zapewniającym mu opiekę nie tylko pod względem zaspokajania potrzeb fizjologicznych, ale również umożliwiającym mu **nawiązanie bliskiej więzi** z jedną, wybraną osobą. Dzisiaj już wiemy, że jest to konieczne, a dziecko, które nie ma możliwości przywiązania się do matki i, dzięki temu, nabrania wiary we własne możliwości oraz przekonania, że świat to życzliwe mu miejsce do życia, nie będzie się prawidłowo rozwijać. Wiele badań i obserwacji dzieci wychowywanych w warunkach pozbawienia prawidłowej i ciągłej opieki ze strony jednej, bliskiej osoby pokazało w sposób jednoznaczny, że brak lub zerwanie bliskiego związku emocjonalnego dziecka z dorosłym powoduje głęboko negatywne, często nieodwracalne skutki dla jego rozwoju.

Pierwszy kwartał życia (od 0 do 3 miesiąca życia)

W pierwszych miesiącach życia dziecko jest zdolne do wysyłania sygnałów dotyczących swojego stanu. Są to sygnały oparte na wrodzonych mechanizmach, nie skierowane do nikogo konkretnego.

Placz, śmiech, pobudzenie ruchowe czy krzyk to wszystko sposoby, jakimi niemowlę „mówi” otoczeniu, jak się czuje i jakie ma potrzeby. W tym okresie to przede wszystkim do dorosłego należy zauważenie i odczytanie tych sygnałów. W każdej sytuacji gdy mama zrozumie potrzebę dziecka i odpowiednio ją zaspokoi, jest to dla niego informacja, że jest ważne dla innych, a świat to przyjazne miejsce.

W tym początkowym okresie życia niemowlę odbiera pierwsze informacje na temat regulowania swojego pobudzenia, tzn. dowiaduje się, że kiedy źle się czuje to może zaznać ulgi i ukojenia. To bardzo ważne przekonanie, które umożliwi człowiekowi naukę samodzielnego regulowania swoich stanów emocjonalnych. Tylko dziecko, które w niemowlęctwie nabrało przekonania, że „wszystko będzie dobrze” – mama przyjdzie i przytuli, nakarmi, ukoi ból i strach – jest zdolne do nauczenia się tego, jak można się samodzielnie uspokoić, poprosić o pomoc czy poradzić sobie ze stresem. Niemowlęctwo to czas, gdy samopoczucie dziecka wyznaczone jest przez mechanizmy fizjologiczne, a opiekun może jedynie dostosowywać się do sygnałów płynących od dziecka i zaspokajając jego potrzeby tak, aby wytworzyć stały i bezpieczny rozkład dnia (tzw. harmonijną rutynę), zapewniający niemowlęciu równowagę i spokój.

Jednym z ważniejszych elementów opieki w tym okresie jest zapewnienie przez rodziców stabilności i powtarzalności. Poczucie bezpieczeństwa rodzi się z wielokrotnie powtarzanych zachowań, trafnie zaspokajających potrzeby i obniżających napięcie u dziecka. Stąd tak dużą wagę należy przykładac do karmienia (gdy dziecko jest głodne), do przytulania (gdy potrzeby fizjologiczne są zaspokojone, a dziecko mimo to jest pobudzone) oraz do wszystkich tych zachowań, które są odpowiedzią na potrzeby dziecka. Rolą matki w tym okresie jest skierowanie swojej wrażliwości na dziecko i skupienie się na odczytywaniu sygnałów płynących od niego. Jej zachowanie powinno być adekwatne i przewidywalne dla dziecka. Jest to czas, kiedy nie musimy obawiać się, że „rozpuścimy” malucha, odpowiadając na każdą jego potrzebę. Przeciwnie, niemowlęta, które nigdy nie są pozostawiane same, gdy płaczą, nabierają ufności do świata a w późniejszym okresie są znacznie spokojniejsze i potrafią z większą cierpliwością czekać na zaspokojenie swoich potrzeb, bo mają przekonanie, że są ważne i na pewno ktoś im pomoże.

Drugi kwartał życia (od 3 do 6 miesiąca życia)

W kolejnych miesiącach życia niemowlę zaczyna samodzielnie dążyć do osiągnięcia lub utrzymania bliskości z mamą. Staje się coraz bardziej aktywne, a swoje zachowania zaczyna kierować do jednej, wybranej osoby (zwanej figurą przywiązania, którą najczęściej jest mama). Dziecko staje się, na przykład, zdolne do celowego chwytania lub przytrzymywania matki, kieruje do niej uśmiech, wyciąga do niej ręce. Jest to okres, w którym dziecko staje się również inicjatorem kontaktów z opiekunem, tzn. samo zachęca mamę do zabawy czy przytulania, „wołając” ją lub wyciągając do niej rączki. To bardzo ważny moment w rozwoju dziecka. W zależności od tego, czy rodzice odpowiadają na tę inicjatywę i na jakie zachowania dziecka reagują, uczy się ono sposobów nawiązywania relacji z innymi ludźmi w późniejszym życiu – może np. samo podchodzić do innych i proponować zabawę lub raczej czekać aż ktoś podejdzie do niego.

Niemowlę w tym wieku nie jest jeszcze zdolne do regulowania własnego napięcia, tzn. nie potrafi się samo uspokoić czy poradzić sobie ze stresem. To zadanie pozostaje nadal w rękach mamy i ma bardzo duże znaczenie dla funkcjonowania emocjonalnego dziecka w jego późniejszym życiu. Zadanie rodziców, to chronienie przed nadmierną stymulacją dziecka – długotrwałe niezaspokajanie jego potrzeb, prowadzące do silnego pobudzenia i krzyku wpływa bardzo niekorzystnie na rozwój emocjonalny. W sytuacji gdy dziecko jest pobudzone, rodzic powinien coś zrobić, aby obniżyć napięcie malucha: nakarmić, przewinąć, nawiązać kontakt, przytulić itp. Wielokrotnie powtarzające się sytuacje w których dziecko doświadcza ukojenia, stanowią podstawę do rozwijania zdolności samodzielnego regulowania napięcia i przewidywania, że utrata równowagi jest chwilowa i zakończy się ponownym komfortem. Ma to ogromny wpływ na późniejsze nastawienie do świata, ludzi i samego siebie – daje poczucie bezpieczeństwa i możliwości samodzielnego kierowania swoim życiem.

Do zadań opiekuna należy również wzmacnianie pozytywnych reakcji dziecka. Odpowiadanie na uśmiech niemowlęcia, reagowanie na zaproszenie do kontaktu fizycznego i odzwierciedlanie (naśladowanie) jego pozytywnych reakcji emocjonalnych prowadzi do wzajemnego wzmacniania przyjemnych odczuć. Wspólny śmiech, łaskotki, zabawy – to wszystko są sytuacje, które wzmacniają dziecko i prowadzą do lepszego rozwoju układu nerwowego. Rodzic pozwala również dziecku zapoznawać się z nowymi bodźcami. W nowych, nieznanach sytuacjach kieruje napięciem dziecka (np. biorąc na ręce, uspokajając, wskazując sposoby postępowania) tak, aby pozostało ono w równowadze i nabierało pozytywnego nastawienia do nowych sytuacji. Takie doświadczenia dają dziecku możliwość angażowania się w coraz więcej różnorodnych sytuacji, a to zwiększa jego chęć do poznawania świata i kontaktów z innymi ludźmi.

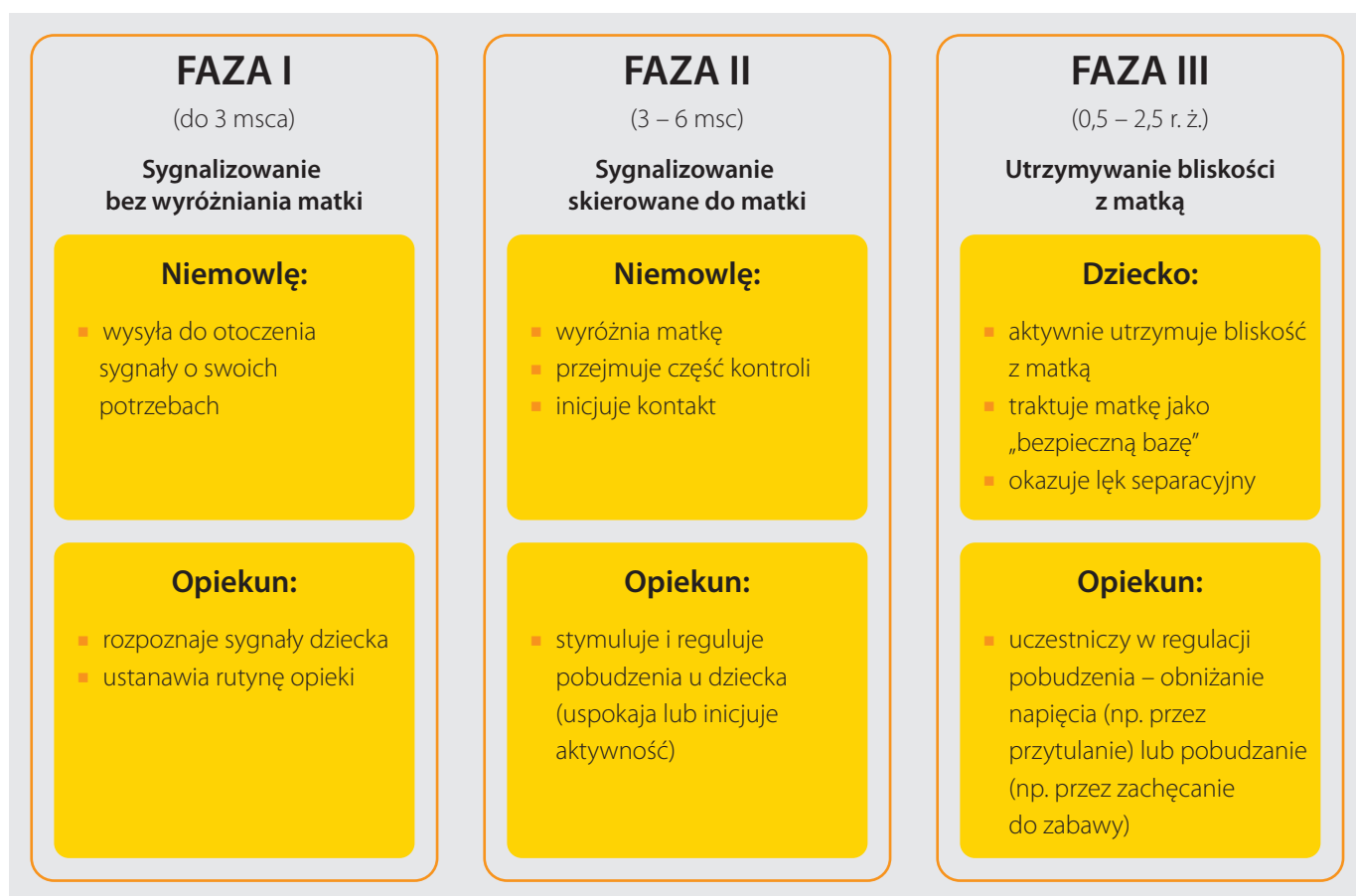
Drugie półrocze życia

Od około szóstego miesiąca życia następuje stabilizacja przywiązania dziecka do matki i jej obecność staje się podstawą bezpieczeństwa. Dziecko w tym okresie aktywnie dąży do osiągnięcia i utrzymania bliskości z matką. Ponieważ jest już coraz bardziej sprawne fizycznie, zaczyna podążać za nią i kontrolować poziom bliskości. Pojawiają się nowe zachowania – dziecko okazuje radość na widok matki, płacze gdy ona znika, woła ją, przywiera do niej, gdy czuje się zagrożone lub niezaspokojone. Nade wszystko jednak zaczyna traktować matkę jako „bezpieczną bazę” do poznawania otaczającego świata. Gdy mama jest blisko, maluch odchodzi od niej, aby poznawać i doświadczać nowych sytuacji, od czasu do czasu wracając, by upewnić się co do swojego bezpieczeństwa. Gdy mama oddala się dziecko przerywa swoje zajęcie i koncentruje się na zaspokojeniu podstawowej potrzeby bliskości. To okres, który z jednej strony daje rodzicowi dużo zadowolenia z okazywanej przez dziecko miłości, a z drugiej bywa bardzo męczący, gdy maluch nie pozwala mamie ani na chwilę się oddalić. Jest to jednak okres przejściowy, konieczny do tego, aby dziecko nabrało pewności, że mama go nie opuści a także do tego, aby mama mogła zawsze go widzieć i zabezpieczyć przed potencjalnymi niebezpieczeństwami – maluch wówczas już dużo się rusza, dotyka wielu przedmiotów, bierze do ust, próbuje

wchodzić w różne miejsca. Około dziewiątego a później osiemnastego miesiąca życia pojawia się także lęk przed nieznanymi osobami (lęk separacyjny). Jest to prawidłowość, która wskazuje na przywiązanie dziecka do matki, zabezpiecza je przed zagrożeniami ze strony obcych i utrwala więź.

Niemowlę w tym okresie zaczyna również dzielić się z mamą swoimi przeżyciami i doznaniem, co stanowi podstawę późniejszej zdolności do komunikowania się z innymi ludźmi. Zadaniem rodzica jest wówczas odpowiadanie na komunikaty dziecka, interpretowanie tego, co chce ono przekazać. Są to początki rozmów, kiedy to dorosły domyślając się co dziecko chce mu powiedzieć, nawiązuje z nim dialog. Często są to rozmowy typu „O, widzę, że podoba ci się ta zabawa”, „Jeśli nie chcesz już bawić się tym misiem, to znajdziemy coś innego, a może wolisz się poprzytulać?”

Drugie półrocze życia i umocnienie więzi z matką stanowi podstawę do powstania pozytywnej samooceny u dziecka i zdolności do samodzielnego regulowania swoich stanów emocjonalnych (np. radzenia sobie ze stresem).

Rys. Fazy rozwoju przywiązania

DLACZEGO ZWIĄZEK DZIECKA Z MATKĄ JEST WAŻNY?

Obecna wiedza na temat rozwoju człowieka wskazuje na silne związki pomiędzy jakością przywiązania (jakością opieki sprawowanej nad niemowlęciem), a późniejszym rozwojem dziecka i jego funkcjonowaniem w dorosłym życiu. Wczesne doświadczenia z matką stają się dla dziecka podstawą do interpretowania otaczającego go świata i budowania poczucia własnej wartości. W dużym

stopniu od tego, jak byliśmy traktowani w niemowlęctwie zależą nasze sposoby nawiązywania kontaktów z innymi, zdobywania akceptacji i zdolność do wchodzenia w bliskie (przyjacielskie i intymne) związki. To, jaką opieką otaczani byliśmy na początku życia stanowi również podstawę do oceny samego siebie, przekonania co do własnej wartości, możliwości zaspokajania swoich potrzeb i osiągnięcia celów. Jakość więzi z matką (rodzicami) ma wpływ na uczuciowość dziecka, na to czy potrafi ono radzić sobie z trudnościami i stresem, czy umie zapanować nad swoimi emocjami, a także na to, czy i jak potrafi wyrażać swoje uczucia.

Jeśli matka adekwatnie odpowiada na potrzeby dziecka, staje się źródłem regulacji w najważniejszych obszarach życia – od regulacji emocjonalnej po regulacje w zakresie takich procesów, jak sen, odczuwanie głodu, praca układu odpornościowego. Staje się bezpieczną bazą na całe życie. Kiedy dziecko zbuduje więź z matką, stanie się ona najważniejszym źródłem jego odniesienia w świecie. Więź, o której często myślimy tylko w kategoriach emocjonalnych, jest bowiem najważniejszym czynnikiem ochronnym i rozwojowym w obszarach zdrowia fizycznego, psychicznego, społecznego i duchowego. Jakość relacji jakie łączą rodziców z dzieckiem określana poprzez ich empatię i zaspokajanie potrzeb dziecka ma znaczenie przez całe życie. Wpływa ona bowiem na rozwój układu zwiększającego regulację w sytuacji stresu, czyniąc nas tym samym bardziej odpornymi na stres, depresję i inne choroby.

Wpływ początków życia na jego dalszy przebieg jest tak duży, ponieważ mózg dziecka jeszcze długo po narodzinach rozwija się, tworzą się w nim połączenia i systemy niezbędne dla dalszego życia, decydujące o emocjonalności człowieka. Uważne i cierpliwe zaspokajanie potrzeb niemowlęcia pozwala na powstanie w jego mózgu ścieżek umożliwiających mu radzenie sobie z trudnymi emocjami, rozsądne myślenie i działanie w sytuacjach stresu oraz zachowanie równowagi – bez wybuchów złości czy ataków lęku – kiedy doświadcza czegoś trudnego. Fundament, który buduje się dzięki tym najwcześniejszym doświadczeniom, wpływa także na zdolność dziecka do cieszenia się życiem, tworzenie marzeń i dążenie do urzeczywistniania ich.

Niemowlęta, które doświadczają dobrej opieki i regulacji napięcia przez mamę, zdobywają przekonanie, że inni ludzie są dostępni i życzliwi oraz że napięcie emocjonalne nie prowadzi do dezorganizacji, a jeśli staje się zbyt duże, można zwrócić się do innych po pomoc. Dzieci, dla których więź z matką jest źródłem bezpieczeństwa, będą okazywały ciekawość, będą zaangażowane, aktywne i spontaniczne w kontaktach społecznych. Będą przekonane o własnej wartości oraz o życzliwości i pozytywnych intencjach innych ludzi, co pozwoli im swobodnie nawiązywać oraz utrzymywać przyjaźnie i związki intymne. W sytuacjach konfliktów i trudności będą aktywnie poszukiwać rozwiązań, opierając się na wyniesionej z pierwszych lat życia wierze w możliwość zmiany na lepsze i rozwiązania trudnych sytuacji. W trudnych chwilach zamiast poszukiwać winy w innych lub w świecie zewnętrznym, będą

aktywnie i adekwatnie do rzeczywistości poszukiwać rozwiązania. Te pierwsze, dobre, doświadczenia z bliskimi pozwalają również na prawidłowe rozróżnianie stanów emocjonalnych innych osób, odpowiednie reagowanie na nie i adekwatne wyrażanie własnych emocji i uczuć.

Najważniejszym efektem prawidłowej opieki nad niemowlęciem jest jego późniejsza niezależność w funkcjonowaniu społecznym i emocjonalnym. Paradoksalnie dzieci, które we wczesnym dzieciństwie silnie wyrażają swoją zależność od matki, zwracając się do niej za każdym razem gdy są przestraszone lub czegoś potrzebują, nabierając przekonania o możliwościach otrzymania wsparcia zawsze wtedy, gdy jest to potrzebne i doświadczając ukojenia w cierpieniu, jako dorośli ludzie będą bardziej zdolne do samodzielności i niezależności w kierowaniu swoim funkcjonowaniem emocjonalnym niż osoby, które w dzieciństwie musiały samodzielnie (czy raczej samotnie) radzić sobie z trudnościami. Takie dobre doświadczenia z matką, która jest dostępna i responsywna, tzn. wrażliwie reagująca na sygnały płynące od niemowlęcia i odpowiadająca na nie, nazywamy przywiązaniem do rodzica, które daje poczucie bezpieczeństwa i którego efektem jest opisany wyżej prawidłowy i dający życiową satysfakcję sposób funkcjonowania.

ROZWÓJ FIZYCZNY

Pierwszy rok życia to okres intensywnego rozwoju fizycznego dziecka. Zmienia się jego wielkość i waga oraz pojawiają się pierwsze sprawności motoryczne i lokomocyjne (patrz tabela). Zmiany te uwarunkowane są dojrzewaniem struktur układu nerwowego i mięśniowego, a ich tempo zależy od wielu czynników. Tempo rozwoju motorycznego zależy od: warunków prenatalnych (aktywności płodu, sposobu odżywiania się matki podczas ciąży, chorób przechodzonych przez matkę w tym okresie); porodu (trudny poród może spowodować przejściowe uszkodzenie mózgu, opóźniające rozwój); oraz sposobu sprawowania opieki w pierwszym okresie życia dziecka (odżywianie, stymulacja, poczucie bezpieczeństwa). Istotną rolę odgrywają tu również czynniki genetyczne, które wpływają na kondycję fizyczną i poziom inteligencji (dzieci o wyższym ilorazie inteligencji wykazują szybszy rozwój motoryczny).

WIEK	ROZWÓJ FIZYCZNY
1 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> wrodzone odruchy ssania, chwytania sutka, polykania oddech Moro wraz z przywieraniem odruchy stania, stawiania kroków, pływania, chwytania unosy podbródek w leżeniu na brzuchu
2 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> początki kontroli ruchów rąk i koordynacji wzrokowo-ruchowej (próby chwytania przedmiotów) unosy szyję w leżeniu na brzuchu początki turlania się obraca głowę w kierunku przedmiotu położonego obok początki celowego sięgania po przedmioty, potrząsania nimi i wkładania do ust
3 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> początki pełzania (unosy pośladki i odpycha się od podłoża) sięga po przedmioty, chwyt je (całymi dłońmi) i wkłada do ust siedzi z podparciem trzyma sztywno głowę i obraca z boku na bok kontrola oczu (otwiera i zamyka celowo, nie odruchowo)
4 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> odpycha się nogami od powierzchni koordynacja ruchów kończyn (naprzemienne kopanie nogami, kołysanie ramionami) przytrzymywanie, opiera się na nogach w pozycji pionowej
5 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> siedzi pewnie i długo z podparciem, krótko bez chwyt kubek obiema rękami i unosy do ust zmienia pozycję ciała wokół własnej osi (obraca się z pleców na brzuch) pije samo z butelki początki raczkowania swobodnie trzyma przedmioty i manipuluje nimi za pomocą palców
6 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> turla się samodzielnie przekłada przedmioty z ręki do ręki chwyt dłoniowy (obejmuje przedmiot trzecim i czwartym palcem, a nie wszystkimi) pełzanie (przesuwa się za pomocą ramion i nóg)
7 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> krótko utrzymuje ciężar ciała na nogach chwyt „pęsetkowy” – pomiędzy kciukiem a palcem wskazującym
8 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> siedzi dłuższą chwilę bez podparcia raczkuje, odrywając brzuch od podłogi podciąga się na rękach do pozycji stojącej stoi chwilę samodzielnie
9 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> uchwyt kciukiem i palcem stojąc, próbuje siadać trzymając się mebli lub dorosłego sprawnie i szybko raczkuje zaczyna siadać samodzielnie
10 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> zaczyna stać samodzielnie przez chwilę podtrzymywane stawia pierwsze kroki wstaje z podparciem potrafi przewracać strony książki
11 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> dość pewnie stoi stawia kroki bazgrze kredką po papierze
12 MIESIĄC	<ul style="list-style-type: none"> umieszcza przedmioty na sobie, wkłada jeden do drugiego, zaczyna jeść łyżką siada, kładzie się i wstaje samodzielnie stawia pierwsze samodzielne kroki

Największe osiągnięcia w zakresie rozwoju fizycznego w pierwszym roku życia to przejście od leżenia do postawy pionowej oraz przejście od niespecyficznego chwytania przedmiotów do manipulacji nimi w sposób specyficzny i celowy, tzn. używania ich zgodnie z ich funkcją. Należy pamiętać, że zaznaczają się tu różnice indywidualne związane z płcią, rasą, warunkami społeczno-ekonomicznymi, metodami wychowawczymi i dziedzicznością. Dlatego należy przyglądać się temu, czy dziecko kolejno zdobywa nowe umiejętności, nie oczekując jednak, iż będą się one pojawiały dokładnie w okresach podawanych w książkach. Zaniepokojenie i konieczność konsultacji ze specjalistą może wywoływać fakt poważnych opóźnień w osiągnięciu kolejnych sprawności.

KOMUNIKOWANIE SIĘ I ROZWÓJ MOWY

Wczesne dzieciństwo to okres w którym dziecko komunikuje się ze światem zewnętrznym głównie za pomocą niewerbalnych (bezsłownych) sposobów nawiązywania kontaktu. Większość dzieci do ukończenia pierwszego roku życia nie wymawia jeszcze pierwszych słów. Potrafią jednak sygnalizować swoje potrzeby i prowadzić „dialog” z rodzicem w celu ich zaspokojenia. Przedślowne formy komunikowania się to: krzyk, gaworzenie, gesty i ekspresja emocji.

W początkowym okresie rozwoju dziecko komunikuje się ze światem głównie za pomocą krzyku. Krzyk ten jest zróżnicowany i przyjmuje różne formy w zależności od potrzeby, którą ma wyrażać, pory dnia i reakcji otoczenia. W toku rozwoju niemowlę nabywa nowych umiejętności komunikowania się i krzyk zanika, przechodząc w inne formy wokalizacji. W drugim kwartale życia, przy wrażliwym i zaspokajającym potrzeby dziecka otoczeniu, można zauważyć znaczący spadek częstotliwości krzyku u dziecka.

Oprócz krzyku niemowlę potrafi wydawać proste dźwięki, takie jak piszczenie, postękiwanie czy wzdychanie, które spowodowane są przypadkowymi ruchami narządów artykulacyjnych w trakcie uchodzenia powietrza z płuc. Nie są to dźwięki wyuczone i występują także u dzieci głuchych. Takie głuźnienie nie ma charakteru komunikacji i występuje raczej jako aktywność sprawiająca dziecku przyjemność.

Od około drugiego miesiąca życia zwiększa się ilość dźwięków, które dziecko potrafi wytworzyć samo, i pojawia się gaworzenie. Początkowo niemowlę łączy spółgłoski z samogłoskami (np. „na”, „gu”, „da”), a później tworzy ciągi sylab (np. „ma-ma-ma”, „da-da-da”, itp.). Między 6 a 8 miesiącem życia gaworzenie osiąga punkt kulminacyjny i zaczyna przechodzić w mowę. Na jego miejsce pojawiają się słowa. Czas trwania okresu gaworzenia zależy w dużej mierze od reakcji otoczenia – stymulacji, zachęty, ilości wzorców do naśladowania.

Bardzo istotną formą komunikowania się z otoczeniem w tym pierwszym okresie życia jest gestykulacja. Początkowo gesty zastępują słowa, później podkreślają ich znaczenie. Opiekunowie bardzo szybko uczą się rozumieć mowę gestów dziecka, co pozwala mu na osiągnięcie swoich celów

i wspomaga rozwój poczucia wpływu na otoczenie. Niemowlę może wypluwać pokarm, sygnalizując, że jest najedzone; odpychać przedmiot, nie chcąc go; wyciągać ręce do dorosłego, aby wziął je na ręce; krzywić się, gdy jest niezadowolone. Repertuar gestów zwiększa się wraz z wiekiem dziecka i zależy również od reakcji otoczenia.

Jedną z ważniejszych form komunikowania się przedślowego jest ekspresja emocji. Zarówno mimiczne jak i pantomimiczne zachowania towarzyszące różnym stanom emocjonalnym pomagają dorosłym rozumieć niemowlę a niemowlęciu rozumieć otoczenie. Dziecko szybko uczy się odczytywać stan emocjonalny opiekuna na podstawie jego mimiki czy intonacji głosu. Zanim zrozumie znaczenie słów wypowiedzianych przez matkę, potrafi odpowiednio na nie zareagować, korzystając z tonu jakim zostały wypowiedziane – podobnie jak wrażliwa matka z gestów i mimiki dziecka odczytuje jego nastrój i reaguje na niego.

Współcześni badacze są zgodni, że rozwój mowy następuje zarówno pod wpływem pewnych biologicznych uwarunkowań, jak i doświadczenia. Wiemy też, że rozwój języka jest nie tylko zależny od rozwoju układu nerwowego, ale także odwrotnie – doświadczenie językowe formuje mózg, tworząc swoisty system odbioru języka i czyniąc go wrażliwszym na pewne istotne różnice w danym języku.

Zauważono, że istnieją „okresy wrażliwości” w rozwoju dziecka i kontakt z pewnymi informacjami w tym czasie jest znacznie bardziej efektywny niż w innym. Znane są badania dzieci, które były pozbawione doświadczeń językowych przez pierwsze 12 lat życia i mają trudności z opanowaniem składni. Okresem krytycznym dla rozwoju języka jest bowiem okres od niemowlęstwa do dojrzewania.

Dziecko uczy się języka w kontakcie społecznym i dzieci poddane deprywacji w zakresie kontaktu z innymi ludźmi mają kłopoty w nabywaniu języka. Dorośli są dla dziecka modelami, gdyż uczenie się języka odbywa się poprzez naśladowanie. Bardzo wczesną umiejętnością językową jest naśladowanie melodii. Już dwumiesięczne niemowlęta mają zdolność do odróżniania melodii języka słyszanej w wypowiedzi drugiej osoby. Rozróżniają mowę matki i ojca w otoczeniu. Dzieje się to dzięki temu, że mowa matek kierowana do niemowląt jest unikalna: ma charakterystyczną melodię polegającą na wolniejszym tempie, wysokich tonach głosu i przesadnych konturach intonacyjnych.

CO JEST NAJWAŻNIEJSZE WE WSPIERANIU ROZWOJU DZIECKA W PIERWSZYM ROKU ŻYCIA?

Co jest ważne?	Jakie ma znaczenie?	Jak to zrobić?
Okazywanie miłości	Okazywanie miłości jest dla dziecka równie ważne jak odpowiednie żywienie i ubranie. Dzięki silnej więzi z rodzicami dziecko dobrze radzi sobie w kontaktach z rówieśnikami i w szkole, ponieważ jego mózg dobrze się rozwija a ono czuje się kochane i bezpieczne.	<ul style="list-style-type: none"> ■ przytulać, całować, głaskać ■ uśmiechać się do dziecka ■ naśladować miny dziecka ■ naśladować dźwięki wydawane przez dziecko ■ od urodzenia mówić do dziecka, np. opisując swoje czynności, to co stanie się za chwilę, to co się myśli ■ uważnie słuchać tego, co dziecko mówi, pokazuje, próbuje przekazać ■ zorganizować bezpieczne środowisko, w którym dziecko może raczkować, chodzić, bawić się
Mówienie do dziecka	Od pierwszych chwil życia kształcą się językowe kompetencje dziecka, które trudno nadrobić w późniejszym okresie. Wpływa to na cały rozwój dziecka – jego zdolność do porozumiewania się z innymi, czytania, pisanie, uczenia się nowych rzeczy.	<ul style="list-style-type: none"> ■ jak najwięcej mówić do dziecka ■ modulować głos mówiąc do dziecka, tak aby oddawał nastrój wypowiedzi; unikać monotonnego mówienia ■ kierować swoje wypowiedzi do dziecka (wówczas uczy się nowych słów) ■ opowiadać dziecku historie, opowiadać o minionym dniu lub wydarzeniu ■ zadawać dziecku pytania o to co lubi, co mu się podoba, czego by chciało (nawet wówczas, kiedy nie potrafi jeszcze odpowiedzieć słowami) ■ nazywać przedmioty, na które dziecko patrzy lub których dotyka, opisywać ich właściwości (np. ciepłe, smaczne, zielone) ■ opisywać obrazki, czytać napisy
Bawienie się	Myślenie i kreatywność dziecka zależą od jego pamięci, zdolności do wnioskowania, manipulacji przedmiotami i posługiwania się symbolami. Wszystkie te umiejętności kształcą się podczas zabawy, kiedy dziecko może próbować nowych rozwiązań, rozwijać wyobraźnię, poznawać świat. Zabawa jest bardzo ważną formą nauki.	<ul style="list-style-type: none"> ■ jak najczęściej samemu bawić się z dzieckiem (rodzic jest najlepszą zabawką) ■ pozwalać dziecku naśladować czynności innych i zachęcać je do tego ■ bawić się w „dziecięce zabawy”, takie jak „a kuku”, naśladowanie min, „chowanego” ■ zachęcać dziecko do zabawy z wodą, ciastoliną i materiałami o różnej fakturze (różnorodność doświadczenia dotykowe) ■ zadawać dziecku pytania, na które może odpowiedzieć (np. pokazując coś lub robiąc minę)

Instytut Badań Edukacyjnych

Głównym zadaniem Instytutu jest prowadzenie badań, analiz i prac rozwojowych przydatnych w rozwoju polityki i praktyki edukacyjnej.

Instytut zatrudnia ponad 150 badaczy zajmujących się edukacją – pedagogów, socjologów, psychologów, ekonomistów, politologów i przedstawicieli innych dyscyplin naukowych – wybitnych specjalistów w swoich dziedzinach, o różnorodnych doświadczeniach zawodowych, które obejmują oprócz badań naukowych także pracę dydaktyczną, doświadczenie w administracji publicznej czy działalność w organizacjach pozarządowych.

IBE realizuje projekty systemowe: „Opracowanie założeń merytorycznych i instytucjonalnych wdrażania Krajowych Ram Kwalifikacji oraz Krajowego Rejestru Kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie”, „Badanie jakości i efektywności edukacji oraz instytucjonalizacja zaplecza badawczego”, „Badanie dotyczące rozwoju metodologii szacowania wskaźnika edukacyjnej wartości dodanej” (EWD), „Badanie uwarunkowań zróżnicowania wyników egzaminów zewnętrznych”.

www.ibe.edu.pl

Instytut Badań Edukacyjnych

ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa
tel. +48 22 241 71 00 | ibe@ibe.edu.pl | www.ibe.edu.pl

Broszura współfinansowana ze środków Unii Europejskiej
w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.